

**SEYYİD NİZÂMOĞLU SEYFULLAH
HAYATI VE ESERLERİ**

Necdet TOSUN*

Bu makâlede, XVI. yy'da Bağdâd'tan İstanbul'a gelip tekke kuran Seyyid Nizâm âilesini ve bu âilenin en meşhûr ferdi Seyyid Seyfullah'ın hayatı, tasavvufî düşünceleri ve eserlerini tanıtacağız.

Seyyid Seyfullah'ın asıl adı, Seyfullah Kâsım'dır. Babası Nizâmüddîn Ahmed Efendi olup Seyyid Nizâm diye bilinir. Dedesi ise Şihâbüddîn el-Bağdâdî el-Hüseynî'dir. Nizâmoğlu Seyyid Seyfullah'ın doğum tarihi belli olmamakla birlikte, âilesinin İstanbul'a gelişi ile Seyfullah'ın vefatı arasında 80 seneden fazla bir süre olduğu düşünülürse, XVI. yy'ın ilk yarısında İstanbul'da doğduğu tahmîn edilebilir. Kaynaklarda Seyyid Seyfullah'ın hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak onun, Halvetiyye tarikatının Ahmediyye kolunun Sinâniyye şubesini kuran İbrâhim Ümmî Sinân'a (ö. 976/1568) intisâb edip hilâfet aldığı, Silivrikapı dâhilindeki Emirler Tekkesi'nde uzun yıllar postnişîn olup 1010/1601 senesinde İstanbul'da vefât ettiğini bilmekteyiz.

Seyyid Seyfullah, manzûm ve mensûr birçok eser kaleme almış ise de, güçlü bir şâir olduğu için manzûm eserleriyle tanınmıştır. Gölpınarlı'nın da dediği gibi, şiirlerinde Yunus te'sîri açıkça görülmektedir. Seyyid Seyfullah, şeyhlik ve şâirlik yönleriyle, gerek tasavvuf, gerekse edebiyat tarihimizde önemli bir şahsiyettir.

* İLAM Tasavvuf Araştırmacısı.

I- SEYYİD NİZÂM ÂİLESİ

A- SEYYİD NİZÂM:

Seyyid Seyfullah'ın "Silsile-i Nesebiyye" adlı manzûmesinden anlaşıldığı üzere soyu, Hz. Hüseyin kanalıyla Hz. Peygamber'e bağlanmaktadır. Dedesi Şihâbüddîn Efendi'nin, İran'da Şifliğin yaygınlaşması üzerine Şâh İsmâil'in zulmünden Bağdâd'a kaçtığı nakledilmekteyse de¹ Seyyid Nizâm ve oğlu Seyfullah'ın Ca'ferî olduklarına bakılırsa, bu rivâyet pek i'timâda şâyân görünmemektedir. Seyfullah'ın babası Nizâmüddîn Efendi (meşhur adıyla Seyyid Nizâm), Bağdâd'da 894/1488 senesinde doğmuş, 957/1550 senesinde İstanbul'da vefât etmiştir.²

Hüseyin Vassâf, Seyfullah'ın babası Nizâmüddîn Efendi'nin, akfî ve naklî ilimleri tahsîl ettikten sonra bir şeyhe intisâb etme arzusuna düşüp Gülşenî meşâyihından Şeyh Muhammed Mecnûn el-Bağdâdî'ye³ bağlandığını söylemiş ise de,⁴ esâsen Seyyid Nizâm'ın intisâbı Şeyh Mecnûn'a değil, Şeyh Kâsım Zülfikâr Mâzenderânî'ye'dir. Zîrâ bu konuda en güvenilir bilgiler, oğlu Seyyid Seyfullah'ın mensûr Câmîu'l-maârif adlı eserinde kayıtlı olup şu şekildedir: "Babam Nizâmüddîn Efendi'nin pîrlere Şeyh Kâsım 'Zülfikâr Mâzenderânî derler. Onların pîrlere Şeyh Pîr Mecnûn Bağdâdî derler. Onların pîrlere Şeyh Mîr Haydar Tûnî-i Şîrvânî (ö. 830/1426-7) derler, Tebrîz şehrinde medfûndur".⁵

Yukarıdaki tarikat silsilesine göre Nizâmüddîn Efendi pek meşhur olmayan bir şîfî tarikatına bağlı olmaktadır. Bazı araştırmacılar onun Nakşbendî olduğunu ileri sürülmüş ise de,⁶ bunu kanıtlayacak bir belge yoktur.

Nizâmüddîn Efendi bilâhare Yavuz Sultan Selim zamanında (saltanatı: 918-926/1512-1520) Bağdâd'dan İstanbul'a hicret etmiştir. İstanbul'a geliş sebebini bilmiyoruz, ancak İstanbul'a gelir gelmez bir tekke kurup irşâda başladığına göre, Bağdâd'da iken şeyhinden hilâfet almış demektir. İstanbul'a, şeyhinin emriyle gelmiş olması da muhtemeldir.

1 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 2305-2309, III, 219.

2 Hayatı için bk. Seyyid Seyfullah, *Câmîu'l-maârif* (mensur), Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, 2335, vr. 3a-6a.

3 Hayatı için bk. Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (nşr. M.Serhan Tayşi), İstanbul 1993, s. 575-576.

4 Vassâf, age., III, 219-220.

5 Seyyid Seyfullah, *Câmîu'l-maârif* (mensur), vr. 3a. Tûnî, İran'ın Meşhed kenti yakınlarındaki eski bir kasaba olan Tûn'dan ism-i mensûbdur. bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul 1308, III, 1697. Haydar Tûnî için bk. Nûrullah Şüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minin*, Tahran 1365 hş., II, 51. Bazıları bu şahsı Haydarîliğin kurucusu Kutbüddin Haydar Zâvî (ö. 618/1221) ile karıştırmış ise de son araştırmalar bunların farklı şahıslar olduğunu ortaya koymuştur. bk. Abdülhüseyn Zerrînküb, *Custicâ der Tasavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 367-9.

6 bk. Baha Tanman, "Seyyid Nizam Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VI, 544.

Nizâmüddîn Efendi İstanbul'a gelince evvelâ Kasımpaşa semtinde İbrâhim Paşa bahçesi yakınında bir tekke binâ etmiş, ancak bilinmeyen bir sebeple tekkesi yıkılmıştır. Seyyid Seyfullah bu konuda "ittifâkan bir hâlet vâki' olup tekyesini yıktılar" sözleriyle iktifâ eder.⁷ Bu yıkım olayı, Yavuz Selim zamanındaki Sünnî-Şîî gerginliğinden kaynaklanmış olabilir. Zîrâ Nizâmüddîn Efendi ve oğlu Seyfullah, Ca'ferî meşreb insanlardır. Ayrıca Nizâmüddîn Efendi'nin Yavuz Selim'den nakîbü'l-eşrâflık makâmını talep edip alamadığı da bilinmektedir.⁸

Kasımpaşa'daki tekkesinin yıkılışından sonra Nizâmüddîn Efendi'nin nasıl bir tavır takındığı ve tekrar tekke kurup kurmadığı konusunda farklı rivâyetler vardır. Ancak en yakın kaynak olması i'tibâriyle biz, oğlu Seyfullah'ın verdiği bilgileri esas alıyoruz. Onun ifâdesine göre, tekkesi yıkılan Nizâmüddîn Efendi, devlet erkânına mürâcaatla yeni bir tekke inşâ edilmesini ricâ etmiş, ancak onun bu isteği önceleri reddedilmiştir. Bilâhare, hâl-i hayâtında Nizâmüddîn Efendi adına Silivrikapı hâricinde⁹ bir tekke binâ edilmiş ve o irşâda devam etmiştir. Seyyid Seyfullah, babasının hayatını anlatırken Bağdâd'dan babasının tekkesine hâl-i hayâtında hediye olarak iki arslan gönderildiğini, ayrıca babası vefat edince Silivrikapı dışındaki tekkesinde defnedildiğini söyleyerek, tekkenin, babasının sağlığında kurulmuş olduğunu ifâde etmiştir.¹⁰ Vassâf'ın kaydına göre ise Nizâmüddîn Efendi, ilk tekkesi yıkıldıktan sonra yeniden tekke kurmamış, kabrinin bulunduğu yerdeki tekke ise vefâtından sonra Hacı Bayram Dede¹¹ isminde bir şahıs tarafından binâ edilip Nizâmüddîn Efendi'nin diğer oğlu Seyyid Şerefüddîn Efendi'ye tahsis edilmiştir.¹² Bu farklı bilgileri şöyle te'lîf etmek mümkündür.¹³ Tekkesi yıkılan Seyyid Nizâm için bir tekke inşâ edilmiş, ancak bu tekke Seyyid Nizâm'ın vefâtından sonra yangın deprem gibi bir sebeple yıkılmış ve Hacı Bayram Dede tarafından Seyyid Şerefüddîn için yeniden binâ edilmiş olabilir. Her hâlıkârda bu tekkenin meşîhatını uzun yıllar yine Nizâmüddîn Efendi neslinden insanlar yürütmüşlerdir.

Nizâmüddîn Efendi 957/1550 senesinde 63 yaşındayken vefat etmiştir. Oğlu Seyyid Seyfullah'ın naklettiğine göre, vefâtı yaklaştığı zaman Nizâmüddîn Efendi'nin burnundan çok miktarda kan gelmiş, eline kan bulaştırıp yüzüne sürmüş, "Bugün Hz. Hüseyin âlûde-i hûn olmuş gibi ben de hûna garkoldum" deyip "Yâ Allah" sayhasıyla teslîm-i cân eylemiştir.¹³

Seyfullah'ın bu rivâyeti sonraları çarpıtılarak üzerinde çeşitli senaryolar üretilmiştir. Eski Bektâşîler, Seyyid Nizâmüddîn'in Yavuz Selim tarafından, İmâmiyye mezhebinden olduğu için şehîd ettirildiğini, hatta şehâdeti sırasında Yavuz'a: "Önüme bir ayna, ardına bir

7 bk. Seyyid Seyfullah, *Câmiu'l-maârif* (mensûr), vr. 3b; Vassâf, III, 222.

8 Seyyid Seyfullah, *Câmiu'l-maârif* (mensûr), vr. 4a.

9 Zeytinburnu İlçesi, Balıklı Senti, Kazlıçeşme Mahallesi'nde.

10 Seyyid Seyfullah, *Câmiu'l-maârif* (mensur), vr. 3b-4a, 5a.

11 Bu zât muhtemelen Hamzavilerden Hacı Kabâî Hazretleridir (1037/1627).

12 Vassâf, age., III, 222.

13 Seyyid Seyfullah, *Câmiu'l-maârif* (mensûr), vr. 5a.

ayna koydurup ciğerini görmeden can verme" diye bedduâ ettiğini, şirpençeye tutulan ve bir türlü can veremeyen Yavuz'un bu bedduâyı hatırlayıp önüne ardına ayna koydurarak ciğerini gördükten sonra öldüğünü rivâyet ederlerse de, bu târihen imkansızdır. Zîrâ Yavuz Selim 926/1520 senesinde yani Nizâmüddîn Efendiden 30 sene önce vefât etmiştir. Dolayısıyla Nizâmüddîn efendi'nin, vefât ederken Yavuz'a bedduâ etmesiyle ilgili bu senaryo, Gölpinarlı'nın da ifâde ettiği gibi tamamen asılsızdır.¹⁴ Ayrıca tarih kitaplarında ve Seyyid Seyfullah'ın eserlerinde buna dâir bir kayıt yoktur.

Seyyid Nizâmüddîn, 957/1550 senesinde vefat ettiğinde cenâze namazı, Merkez Efendi (ö. 959/1551) tarafından Fâtih câmiinde kaldırılmış ve postnişin oldukları Seyyid Nizâm tekkesine defn olunmuştur.

B- ÂİLENİN DİĞER FERDLERİ:

Nizâmüddîn Efendinin iki oğlunun varlığı bilinmektedir. Birisi yukarıda ismi geçen Seyyid Şerefüddîn Efendidir. Babasının kabrinin bulunduğu tekkeye şeyh olan bu şahsın âbid ve zâhid bir insan olması dışında hakkında fazla bilgi yoktur. Diğer oğlu ise makâlemize konu olan Nizâmoğlu Seyyid Seyfullah'tır. Seyfullah'ın annesi ve diğer kardeşleri hakkında ma'lûmâta rastlanamamıştır.

II- SEYYİD SEYFULLAH

A- KISA ÇİZGİLERLE HAYATI:

Seyyid Seyfullah, yukarıda zikrettiğimiz gibi, muhtemelen babası İstanbul'a hicret ettikten sonra dünyaya gelmiştir. Küçüklüğünde babasıyla hacca gitmiş, bu esnâda babasından gördüğü iki kerâmeti mensûr Câmîu'l-maârif adlı eserinde nakletmiştir. Bunlardan biri, henüz Ka'be'ye varmadan Ka'be'nin ma'neviyatının gökyüzünde tecellî etmesiyle, diğeri ise babasının Ravza-i mutahhara'da hitâb-ı nebevîye mazhar olmasıyla ilgilidir.¹⁵

Seyyid Seyfullah'ın, küçüklüğünde iyi bir tahsîl gördüğü nakledilmekteyse de¹⁶ hangi hocalardan ders okuduğu bilinmemektedir. Ancak onun Âdâb-ı Menâzil adlı eserindeki şu ifâdeleri iyi bir eğitim gördüğüne delâlet etmektedir:

"Bu mesâilin kimi Keşşâf'tan, kimi Kâdî'den, kimi Medârik-i Neseff'den, kimi Begavî'den, kimi Ebu'l- Leys'ten, kimi Tefsîr-i Şerîf'ten, kimi Hadîs-i Kurtubî'den, kimi Letâif-i Avârîf'ten, kimi Mesâbih'ten, kimi Enîs-i Celîs'ten, kimi Şîr'a Şerhi'nden, kimi

14 Abdülbâki Gölpinarlı, "Seyyid Seyfullah (Nizâmçülu)", *Türk Dili*, c. XIX, sy. 207, Ankara 1968, s. 406. Gölpinarlı, bahsi geçen senaryoyu kaynak vermeden nakletmiştir. Başka kaynaklarda da rastlayamadık.

15 Vassâf, age., III, 220, IV, 171; Seyyid Seyfullah, *Câmîu'l-maârif* (mensûr), vr. 3a-5b. Vassâf, bu eserin ismini "*Câmîu'l-avârîf*" diye kaydediyorsa da, yazma nüshada *Câmîu'l-maârif* şeklindedir.

16 bk. Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1968, s. 233.

İhyâ'dan ve Minhâc'dan, kimi Menâhic'den, kimi Sefine-i Bahrü'l-vâzîn'den ve dahî sâir mu'teberâtandır".¹⁷

Seyyid Seyfullah'ın burada, döneminin mu'teber tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarına atıf yapmış olması, onun eğitim düzeyi hakkında bir fikir vermektedir.

Seyyid Seyfullah, bir Halvetiyye şeyhi ve şâir olması hasebiyle, hem Lemezât-ı Hulviyye ve Hediyyetü'l-ihvân gibi özellikle Halvetî biyografilerini ihtivâ eden eserlerde, hem de şuarâ tezkirelerinde kendisi hakkında bilgi bulunabileceği akla gelmekte ise de, maalesef adı geçen kaynaklarda hakkında bilgi yoktur. Sadece Tezkireci Mesnevîhân Mehmed Tevfik Efendi (ö. 1274/1857) Mecmûatü't-terâcim adlı eserinde Seyyid Seyfullah'a kısaca yer vermiş, ancak o da genelde bilinen şeyleri tekrarlamıştır. Yeni olarak, Seyfullah'ın 1010 senesinin Muharrem ayında ve kötü bir hastalığa binâen vefat ettiğini kaydeder.¹⁸

Seyfullah'ın evlendiği ve Cüneyd isminde bir oğlu ile İsmihân adında bir kızı olduğu bilinmektedir.¹⁹ Birkaç kızı olduğunu ve bunlardan birinin ilim-irfan sahibi olup mahalle kadınlarına va'z ettiğini bizzat kendisi söylemektedir.²⁰

B- TARİKATI:

Babası Nizâmüddîn Efendi, Seyfullah'ı ma'nevî terbiye için İbrâhim Ümmî Sinân'a (ö. 976/1568) teslim etmiştir. Ümmî Sinân, Halvetiyye'nin Ahmediyye kolunun Sinâniyye şu'besini kuran kişidir. Hayatı hakkında en eski ve güvenilir kaynak Seyyid Seyfullah'ın *Câmiu'l-maârif* adlı mensûr eseridir.²¹ Esâsen âlim bir zât olmakla birlikte, gördüğu bir rü'yâ üzerine Ümmî lakabını aldığı nakledilir. Seyfullah, bu zâta müntesib olduğunu şiirlerinde de ifâde etmiştir:

*Bana feyz ermese Ümmî Sinân'dan
Haber duymaz idim kevn ü mekândan.*²²

Seyyid Seyfullah, şeyhinin yanında ma'nevî terbiye görüp hilâfet ve irşâda ehliyet kazanmış, Ümmî Sinân da ona babası Nizâmüddîn Efendi'nin hâtırâsına "Nizâmî tâcî"

17 Seyyid Seyfullah, *Âdâb-ı Menâzil*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, 4525, vr. 199b.

18 Mehmed Tevfik, *Mecmûatü't-terâcim*, İstanbul Ün. Ktp., TY, 192, vr. 19a.

19 bk. Zâkir Şükrî, *Mecmûa-i Tekâyâ* (nşr. M. Serhan Tayşi- K. kreiser), Freiburg 1980, s. 30.

20 bk. Seyyid Seyfullah, *Âdâb-ı Menâzil*, vr. 1b. Bu eserin, Seyfullah'a mı, yoksa babasına mı âid olduğu kesin olarak belli değil ise de, Vassâf'a katılarak şimdilik Seyfullah'a âid saymak durumundayız. Geniş bilgi için Eserleri bölümüne bakınız.

21 Hayatı için bk. Seyyid Seyfullah, *Câmiu'l-maârif* (mensur), vr. 11b-14b; Harîrîzâde, *Tibyânu vesâilü'l-hakâik*, Süleymaniye Ktp., Fatih, 430-432, II, 142a-143a; Vassâf, age., IV, s. 161-169; Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 20-21; Sâdik Vicdânî, *Tomar- Halvetilik* (nşr. İrfan Gündüz), İstanbul 1995, s. 238, 242.

22 bk. Seyyid Seyfullah, *Ma'denü'l-maârif*, İstanbul 1288, s. 47.

giydirmiştir.²³ Bundan sonra Hacı Bayram Dede'nin Silivri kapı dâhilinde yaptırdığı tekkeye postnişin olmuş ve irşâda başlamıştır. Aynı Hacı Bayram Dede'nin Silivrikapı hâricindeki Seyyid Nizâm tekkesinin olduğu yere yeni bir tekke inşâ ya da tamir ettirip Seyfullah'ın kardeşi Şerefüddin'e tahsis ettiğini yukarıda söylemiştik. Zamanla, babası ve kardeşinin tekkesi "Seyyid Nizâm Tekkesi", Seyfullah'ın tekkesi ise "Emirler Tekkesi" diye meşhur olmuştur. Seyfullah, şeyhinden 33 sene sonra vefât ettiğine göre, uzun yıllar Emirler Tekkesi'nde irşâd ile meşgûl olmuş ve 1010/1601 senesinde vefât etmiştir.²⁴

Seyyid Seyfullah'ın en meşhûr halîfesi Hakîkîzâde Osman Efendi'dir (ö. 1038/1628).²⁵ Hakîkîzâde'nin halîfesi, Çuhadar Mehmed Efendi (ö. 1060/1650),²⁶ Çuhadar Mehmed'in halîfesi Hasan er-Rûmî'dir (ö. 1088/1677). Bu zâtın sonra silsile şöyle devam eder: Hüsâmeddîn Hüseyin (ö. 1147/1734), oğlu Mustafa Efendi (ö. 1180/1766), Ümmî Sinânzâde Hasan Efendi (ö. 1210/1795), Sâlih b. İbrâhim er-Rûmî (ö. 1220/1805), Mustafa Zekâî (ö. 1227/1812), Hasan el-Azîz (ö. 1252/1836), Mustafa Zekî İstanbûlî (ö. 1281/1864), Sâlih Lütî b. Abdülkâdir es-Selânîkî. Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi (ö. 1299/1882), bu son şahıstan Halvetiyye-i Sinâniyye icâzeti aldığıını ifâde etmektedir.²⁷

Yukarıda sayılan silsile, Seyyid Seyfullah'tan gelen silsilelerden biridir. Ayrıca, Seyfullah'ın medfûn olduğu Emirler Tekkesi'nde, kendisinden sonra oğlu Seyyid Cüneyd Efendi (ö. 1013/1604) postnişin olmuştur. Sonraki postnişinler ise şunlardır: Seyyid Ahmed Ali Murtaza b. Seyyid Cüneyd (ö. 1077/1666), Seyyid Mehmed b. Şerife Fatma binti İsmihân binti Seyyid Seyfullah (ö. 1114/1702), Seyyid Ali b. Seyyid Mehmed (ö. 1128/1715), İsmail Zühdi b. Âli Murtaza (ö. 1180/1766), Abdüssamed Reşîd b. Seyyid İsmail (ö. 1203/1788)...²⁸

C- TASAVVUFÎ-EDEBÎ ŞAHSİYETİ:

Seyyid Seyfullah'ın eserlerinde Allah sevgisi çok önemli bir yer tutar. O, birçok şiirinde bunu coşkun bir dille ifâde etmiştir. Bestelenerek tekke muhitlerinde yüzyıllardır okunagelen şu ilâhisi buna güzel bir örnektir:

*Bu aşk bir bahr-i ummândır, buna hadd ü kenâr olmaz
Delîlim surr-ı Kur'ân'dır, bunu bilende âr olmaz...*

- 23 Nizâmî tâci hakkında geniş bilgi, "Eserleri" bölümünde *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî* tanıtılırken verilecektir.
24 "Emir", Osmanlı'da genelde Seyyid'lere verilen bir lakabtır. Emirler Tekkesi'nin yeri: Uzun Yusuf Mahallesi, Silivrikapı Caddesi, 1431 ada, 1-2 parsel/ FATİH'tir.
25 Mehmed Tâhir, Hakîkîzâde'yi *Osmanlı Müellifleri*'nin bir yerinde Seyfullah'ın halîfesi (I, 26), başka bir yerde ise babası Nizâmüddîn Efendi'nin halîfesi olarak göstermiştir (I, 58-59). Abdülbâki Gölpinarlı onu, Nizâmüddîn Efendi'nin halîfesi olarak zikretmiş ise de (Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmûler*, İstanbul 1992, s. 90.) *Tibyânü vesâil*'deki silsile bu karışıklığı gidirmiş ve Seyfullah'ın halîfesi olduğu netleşmiştir (Harîrîzâde, II, 143b). Ayrıca Nizâmüddîn Efendi'nin Hakîkîzâde'den 78 sene önce gibi uzun bir süre önce vefat etmiş olması da bunu te'kid eder mâhiyettir.
26 Oğlanlar Şeyhi İbrâhim Efendi (1066/1655) de, Hakîkîzâde'nin halîfeleri arasındadır.
27 Harîrîzâde, age., II, 143b.
28 bk. Zâkir Şükri, age., s. 30.

*Eđer âşık isen yâre, sakın aldanma agyâre
Düş İbrâhim gibi nâre, bu gülşende yanar olmaz.
Kıyamazsan baş u câne, irak dur girme meydâne
Bu meydanda nice başlar, kesilir hiç sorar olmaz..
Seyfullah sözünde mesttir, şeyhinden aldığı desttir
Dîvânerâ kalem nîsttir, ne söylese kınar olmaz.*

Fuat Köprülü "bu şiir bazılarınca şerhedilmiştir" demiş ancak bu konuda başka bilgi vermemiştir.²⁹ Başka kaynaklarda da bu şerh hakkında bilgiye rastlayamadık.

Seyyid Seyfullah'ın eserlerinde Ehl-i Beyt sevgisi ve On iki İmâm'a bağlılık da göze çarpmaktadır. Bazı şiirlerinde:

*Kim ister Mustafâ'dan bula izzet
İmâm-ı Ca'fer'e kulsun itâat.
Yetmişiki milletin hiç biri nâcî olmadı
Mezheb-i hak ister isen Ca'ferî ol dâimâ.*

derken, manzûm Câmiu'l-maârif'te

*Cemî-i Ehl-i Sünet ve'l-cemâat
Tarîkı üzere olmaktadır Şeâdet,*

gibi ifâdelerinin yer almış olması Gölpınarlı tarafından takıyye olarak adlandırılmış ise de,³⁰ Seyfullah'ın sünnî bir şeyh olan Ümmî Sinân'a mürd ve halife olması, onun Ca'ferî olsa bile sünnîlerle kaynaştığını, hattâ tasavvufî neş'eyle mezhebî kaygıları aştığını göstermektedir.

Seyyid Seyfullah'ta, ön planda olmamakla beraber, Hurûfiliğin de bulunduğunu görüyoruz:

*Tâ ezelden biz gürûh-ı Fazl-ı Yezdânîleriz
Bende-i evlâd-ı Hayder Şâh-ı Merdânîleriz
Mustafâ vu Murtaazâ'nın anladık esrârını
Bist ü heşt ü sî vü dü harf içre bulduk vârunı*

gibi şiirlerinde Hurûfîlik sezilmektedir. Ancak o, hiçbir zaman, bir Nesîmî gibi bunu temel doktrini hâline getirmemiştir.

29 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1981, s. 346.

30 bk. Gölpınarlı, "Seyyid Seyfullah (Nizamoğlu)", s. 407.

Seyyid Seyfullah'ta vahdet-i vücûd düşüncesi coşkunun bir dille ifâde edilmiş, hatta bazen şathiyyelere kadar varmıştır:

*Yâ İlâhî cümle sensin cümle sen
Sen dururken diyemezim bana ben
Görünen Hak'dır, gören Hak, gösteren
Ya Nizâmoğlu iki görmek neden
Kendin idrâk edegör, nûr-i musaffâsın sen
Mebde-i her dâ cihân sırr-ı Ev ednâsın sen
Aç gözün pertev-i âyine-i Mevlâsın sen
Mazhar-ı zât-ı Hüddâ câm-ı mücellâsın sen³¹
Çün ol vahdet mey'in içtim, o dem hep gayriden geçtim
Ene'l-Hak sırrını açtım benim mestân ü hem sekrân.*

Seyyid Seyfullah aynı zamanda tenkîdçi ruh yapısına sahip bir insandır. O, şiirlerinde haksızlık, adam kayırma, rüşvet ve ilmiyye sınıfındaki bozulma gibi sosyal yaralara temâs edip bunları tenkîd etmiştir. Meselâ, bir şiirinde şöyle diyor:

*Zulm ile doldu dünyâ, yoktur huzûra imkân
Ma'mûr olan yerleri zâlimler etti vîrân
Âlem harâbe vardı yıkıldı milk-i Osmân
Kan ağlasun raâyâ çâk edüben giribân.*

D- ESERLERİ:³²

Seyyid Seyfullah tümü Türkçe, manzûm ve mensûr birçok eserler yazmıştır. Bunlardan manzûm olanlar bir araya getirilerek İstanbul'da ilk defa 1288/1871'de neşredilmiştir. Manzûm eserleri ihtivâ eden bu külliyyât, Mehmet Yaman tarafından yeni harflere çevrilip neşredilmiştir (İstanbul 1976).

1- Manzûm Eserleri:

a. *Mi'râcü'l-mü'minîn*: Eser, abdestin ahlâkî ve psikolojik yorumlarını ihtivâ eder. Abdest esnâsında el, yüz, baş ve ayaklardan kirleri giderirken, kalpten de dünyâ sevgisi ve mâsivâyı çıkarmak gerektiği vurgulanır.

31 Şeyh Gâlib (ö. 1799) gibi büyük bir divan şâiri bile "Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen / Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen" ... şiirini yazarken, Seyfullah'ın bu şiirinden etkilendiği anlaşılmaktadır.

32 Eserleri için bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunân*, İstanbul 1971, I, 574; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, İstanbul 1951, I, 832; Mehmed Tâhir, age., I, 81-82; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, Beyrut 1993, II, 637. Ayrıca bk. Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, y. yok 1972, s. 78-80; Abdullah Uçman, "Seyyid Nizamoğlu Seyfullah", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1995, VIII, 184-187; *Türk Ansiklopedisi*, XXVIII, 490; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VII, 560.

*Kaçan ağzunu yursun di ki yâ Rab
Senin zikrinden özge cümlesi hep
Dehânımdan yudum pâk ettim anı
Kırâat eyleyim Seb'u'l-mesânî.*

gibi dizeler buna küçük bir örnektir. Eserin sonunda Silsile-i Tarîkat ve Silsile-i Nesebiyye diye iki manzûme vardır. Osmanlı Müellifleri'nde bunlar müstakil iki eser olarak gösterilmiş ise de, Mi'râcü'l-mü'minîn'in bölümleri olarak düşünmek daha uygundur.

b. Câmiu'l-maârif. Başta gazel tarzında on şiirle bir kıt'a ve iki beyitten sonra mesnevî tarzında Esmâ-i Hüsnâ'yı bildiren bir risâledir. Sonunda bir münâcât, Der beyân-ı evsâf-ı mürşidü'l-kâmilîn, Der beyân-ı âdâb-ı mürîdînü's-sâdıkîn, Der beyân-ı sünnet-i selâse başlıklı şiirlerle, kasîde tarzında Atvâr-ı Seb'a'ya dâir yedi şiir vardır. Osmanlı Müellifleri, Atvâr-ı Seb'a'yı ayrı bir risâle olarak kaydediyor.

c. Şeref-i Siyâder: Yedi kıt'a, on bir gazel tarzında şiir, iki beyit, dört mesnevî ve bir terkîbten meydana gelmiştir. Hemen her şiirde seyyidliğin (Peygamber neslinden olmanın) şerefinden, zamâne âlimlerinin seyyidlere saygı göstermediğinden, Hz. Muhammed soyunun uğradığı zulümlerden bahsedilir.

*Yâ Rasûlallah bize gör, n'etti âsî ümmetin
Görmeye onlar dahî rûz-ı kıyâmet şefkatın,*

gibi ifâdeler sıkça yer alır.

d. Ma'denü'l-maârif: Bu eserde Seyyid Seyfullah, bazı âyet ve hadisleri tasavvufî açıdan şiirle şerheder. Vahdet-i vücûddan, tasavvufî hakikatlerden ve mürşidin gerekliliğinden bahseder.

*Zât-ı Hakk'a vâsul olmaz ol kişi
Geçmeyince cümle kendi kendiden.
Gözet Seyfî yürü şeyhin rızâsın
Ki derdin döndüre dermâna mürşid,*

gibi ifâdelerle duygularını dile getirir.

e. Esrârü'l-ârifin: Mesnevî ve gazel tarzındaki şiirler ile Hz. Peygamber'in soyuna sevgiyi konu alan hadislerden meydana gelen bu bölümde de aşk-ı ilâhî, vahdet ve ma'rifet konuları işlenir. Başlangıcı şöyledir:

*Ehl-i aşkın dile hâlin evvelâ
Aşk-ı Hak'dır vâcib olan her kula.*

f. *Seyr-i Sülûk*: Seyyid Seyfullah'ın seyr-i sülûku esnâsında kalbine doğan ilhâm ile söylediği bir şiir olup

*Benim mâlik, benimdir mülk, benim Hâlik benim Râzık,
Benim ma'sûk, benim âşık, benim her cân ile cânân.*

gibi şathiyyeler ihtivâ etmektedir.

g. *Divan*: İki yüze yakın gazel tarzındaki şiirle üç murabbâ', üç müseddes, sekiz tercî', bir terkîb, iki mesnevî, beş kıt'a ve on yedi beyitten meydana gelmiştir. Bu şiirlerin yirmi bir tanesi On iki İmâm'a övgüdür. Bunlardan başka elli iki tane heceyle yazılmış şiiri vardır.

Divân'ın sonunda Seyfullah'ın babası Nizâmüddîn Efendi'ye nisbetle küçük bir şiir bulunmaktadır. Ancak Vassâf, Ayvansarâyî'nin Vefeyât'ında bu şiirin Şeyh Nazîfüddîn Mehmed Nizâmî b. İsmâil (ö. 1125/1713) Efendi'ye nisbet edildiğini not düşmüştür.³³

Bu eserlerin yanısıra Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1428 numarada, vr. 50b-58b arasında Vudûiyye isminde bir manzûme daha kayıtlı ise de, bu eser matbû külliyâtın ilk eseri olan Mi'râcû'l-mü'minîn'in aynısıdır.

2- Mensûr Eserleri:

a. *Câmiu'l-maârif*: Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, 2335 numarada, vr. 1-58 arasında yer alır. Bazı kaynaklarda eserin ismi Câmiu'l-avârif olarak kayıtlı ise de, yazma nüshasında Câmiu'l-maârif şeklindedir.

Câmiu'l-maârif, özellikle Seyfullah'ın babası ve şeyhi hakkında en mevsûk bilgileri ihtivâ etmesi yönüyle büyük bir önem arz etmektedir. Eser 10 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Nizâmüddîn Efendi, Merkez Muslihuddîn Efendi, Ya'kûb Efendi, Emîr Efendi, Sarhoş Bâli Efendi, Keşfi Muslihuddîn Efendi, Şeyh Gazanfer, Çelebi Şeyh ve İbrâhim Ümmî Sinân gibi devrin önemli mutasavvıflarının hayat ve kerâmetleri anlatılır. Sonraki bölümlerde, tevhîdin faziletleri, dünyanın zemmi, Kur'ân'ın fazileti, kader, ölüm, virdlerin faziletleri ve ay tutulması gibi konular yer alır.

b. *Risâle-i Tâci Nizâmî*: Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, 2171, vr. 1a-8a arasında bulunan eser Tâcnâme olarak da anılır. Eserin başında önemli bir not vardır. İbrâhim Ümmî Sinân, Seyyid Seyfullâh'a hilâfet verirken, ona Yiğitbaşı Ahmed Efendi'den aldığı tâci değil, Seyfullah'ın babası Nizâmüddîn Efendi'nin tâcını giydirmiştir. Seyyid

Seyfullah'tan Çuhadar Mehmed Efendi'ye kadar bu Nizâmî tâcı kullanılmış, daha sonra Ümmî Sinân tâcına dönmüştür.

"Elhamdülillah ol vücûd-ı vâcibü'l-vücûda olsun ki âlem-i ademden vücûd-ı âdemi sahrây-ı âleme getirip..." diye başlar. Seyyid Seyfullah'ın, dedesi Şihâbüddîn Efendi'ye: "Sûfiyye'nin giydiği tâcın hikmeti nedir ve bunu giymek gerekli midir?" diye sorduğu, dedesinin de tâc giymenin enbiyâ ve evliyâ âdeti olduğunu söylediği nakledilir (vr.2a). Ardından, ondört yeşil terk ve ondört ak elifin bulunduğu tâcın şekillerine tasavvufî yorumlar getirilir. Buna göre, ondört yeşil terk, kibir, kin, buğz, hırs, hased, hubb-i dünyâ gibi ondört günâhın terkinde işâret etmektedir. Ondört ak elif ise, bu ondört kötü amelin terkinden hâsıl olan ondört güzel amelin nurlarının zuhûruna işâret etmektedir. Ayrıca bir yeşil terkin etrafındaki iki elif, bir dâl olmaktadır. Elif Allah Teâlâ'ya, dâl ise Muhammed (a.s)'a delâlet eder. Lâilâhe illallah ondört harf, Muhammedün Rasûlullah da ondört harftir. İkinin toplamı olan yirmi sekiz, terk ve eliflerin toplamına tekâbü'l eder. Bu tâcı başta taşımak, kelime-i tevhîdi başta taşımak gibidir. Kur'ân-ı Kerîm de yirmi sekiz harf ile yazılmıştır. Binâenaleyh bu tâcı başta taşımak Kur'ân'ı dâimâ okumak gibi telakkî edilir.³⁴

Eser hicrî 1235'te istinsâh edilmiş olup müstensihî belli değildir.

c. Miftâh-ı Vahdet-i Vücûd: Osmanlı döneminde 13 sayfalık küçük bir risâle hâlinde neşredilmiş olan bu eserin neşir tarihi kaydedilmemiştir. Başlangıcı şöyledir: "Evvelâ Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ve habîbine salât ü selâm ve iktidâdan sonra ma'lûm ola ki vahdet-i vücûda kâil olan ehlullâh'ın kelâmından fehmolunan ma'nâ budur ki vücûd birdir, birden artık değildir. Ol vücûd Hakk'ın vücûdudur..." Müellif merâtib-i vücûdu anlatırken bu mertebelerin üç, beş ve yedili tasnîflere tâbi tutulduğunu, Abdülkerîm Cîfî tarafından kırklı tasnîfe gidildiğini ve esâsında varlık mertebelerinin sonsuz olduğunu anlatır. Tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât konularıyla risâle sona ermektedir. Eser, ayrıca Reşahât tercümesinin kenarında da basılmıştır (İstanbul 1291, s. 382-401).

d. Âdâb-ı Menâzil: Bilinen tek yazması Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, 4525 numarada bulunan bu eser 208 varaktan müteşekkildir. Eserin başında: "Hâzâ Kitâbu Âdâb-ı Menâzil telîf Seyyid Nizâmüddîn Mehmedzâde Seyyid Seyfullah Efendi" kaydı mevcûddur. Başka bir köşede "Hâzâ Kitâbu Âdâb-ı Menâzil-i Evliyâ, Seyyid Nizâm" yazılmış ise de bu isim kitabın muhtevâsına uymamaktadır. Zîrâ eser evliyâ makâmlarını değil, ev ve âile âdâbını konu edinmiştir. Eserin Seyyid Nizâm'a isnâd edilmesi ise yanlışlık eseri olabilir. Kitabın sonunda silme ve tekrar yazma izleri görüldüğünden, bu isnâd şimdilik meçhûldür.

Müellif eseri yazış sebebini şöyle açıklar: "Allah Teâlâ'dan bana sâliha eş ve çocuklar vermesi için duâ ettim, O da duâmı kabûl etti. Bu sâliha kızlarımdan bir tânesi ilim ve irfân sâhibi oldu. Mahalle kadınları gelip onun sohbetini dinler ve fetvâ sorar oldular. Birgün bu

34 Seyyid Seyfullah, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, vr. 2b, 3a-b.

kızım bana: "Kadınlara sohbetinde okuyabileceğim bir kitap yazsanız" diye ricâ etti. Bunun üzerine bu eseri muhtelif kaynaklardan tercüme ederek meydana getirdimî (vr.1b).

Eserdeki belli başlı konular şunlardır: Karı-kocanın birbirine karşı hakları, Anne-babanın çocuklar üzerindeki hakları, Evdeki hizmetçilerin hukûku, Sâliha hanımların fazîletleri ve hikâyeleri, Misâfir ağırlama, Elfâz-ı küfür ve Şam'ın fazîletleri. Eser h. 996 senesinde, Muhammed b. Ali tarafından istinsâh edilmiştir.